

Beszámoló

az MTA BTK-NEB Vidéktörténeti témacsoportjának műhelybeszélgetéséről

A „Vidékkutatási eredmények és kérdések” sorozatba illeszkedő műhelybeszélgetés az MTA BTK Történettudományi Intézetben, 2015. február 17-én ezúttal egy „elfelejtett” mester, Weis István munkásságával, kiemelten „A mai magyar társadalom” című munkájával foglalkozott, ugyanakkor módszertani kérdések, valamint a Horthy-korszakban társadalmi, gazdasági, közigazgatási, szociális problémái is szóba kerültek. A műhelybeszélgetés Ö. Kovács József, a témacsoport vezetőjének bevezetőjére, valamint a meghívott vendégek Gyáni Gábor, Szilágyi Zsolt, valamint a könyv 2013. évi kiadását szerkesztő Petrás Éva előadásaira épült, melyeket jól kiegészítettek a hozzászólások. A rendezvényen neves történészek – Pók Attila, Müller Rolf, Krauhulcsán Zsolt, Takács Tibor, Tímár Lajos – mellett megjelent Mészáros József, az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság főigazgatója is.

A beszélgetést Ö. Kovács József, a témacsoport vezetője nyitotta meg és vezette le. Weis István munkásságát elsőként Gyáni Gábor, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet kutatóprofesszora mutatta be. Kitért arra, hogy nem csupán a közigazgatás tudománnyal foglalkozó tudós, hanem állami tisztviselői is volt, mindezek mellett még tanított is. Olyan korban alkotott, amikor Magyarországon a szociológia nem számított önálló diszciplínának, a Társadalomtudomány folyóiratban is csak az elméleti szociológia hatása volt érzékelhető, a Weis által képviselt empirikus szociológia szinte meg sem jelent a korszakban Magyarországon. Tudományos publikáción kívül Weis politikai esszéket is írt. „A mai magyar társadalom” című munkája az Országos Széchényi Könyvtárban csak zárt osztályon volt fellelhető, míg Debrecenben „ki lehetett venni”, sőt néhányan – Ránki György, Szabad György – már oktatták. 1988-ban egy közigazgatás tudományi szöveggyűjtemény /A magyar közigazgatás-tudomány klasszikusai: 1874-1947. szerk. Lőrincz Lajos/ közölte egy írását – az 1920-ban írt „A múlt és jövő közigazgatása: Közigazgatásunk csődje,” –, Hajdú Tibor pedig, külön cikket is szentelt neki, hangsúlyozva, hogy Weis István konzervatív volt. 1998-ban a Kövér Györggyel közösen írt „Magyarország társadalomtörténetében” is említették Weis István munkásságát. Weis István 1930-ban megjelent munkája „A mai magyar társadalom” nézőpontja más, mint a kortársaké. Szekfű Gyulával ellentétben – akivel kimutathatóan kölcsönösen hatottak egymásra – a múlt helyett a jelenre koncentrált. Szekfű és Weis között lényegi módszertani különbség, hogy Szekfű kijelent, Weis bizonyít. Weis István a magyar társadalmat összehasonlította a külfölddel, a csonka Magyarország „kismagyar” tudatát, helyzetét pedig a határon túl élő magyarság helyzetével vetette össze. Munkája módszertanilag igen korszerű volt, hiszen települési egységeit – falu, tanya, város és Budapest –, illetve a társadalom makrorétegeit – felső négyezer, felső polgárság, parasztság, proletariátus – egyaránt vizsgálta. Weis István az OTI elnökeként, államtitkárként az államapparátus fontos tagja volt, ennek ellenére műveiben igencsak erős a kritikai attitűd. Gondolatok és érvek mentén bírálta a Horthy-rendszert. Egyik munkájában /Hová? A magyar jövő útja, 1931/ javaslatokat tett a felismert problémák orvoslására. Felvetette, hogy az államforma ideiglenessége nem jó, bírálta a kormányzati egyeduralmat és stílust, a közigazgatási és a politikai hatalom szétválasztása mellett érvelt és számos társadalmi, morális – a mezőgazdasági munkanélküliséget, a szellemi élet válságát, a tanyák, sőt a tanyaiskolák kérdését stb. – problémát megemlített. A közigazgatásban szerzett gyakorlati tapasztalatait beledolgozta a 10 évvel később megjelenő második, bővített kiadásba.

Szilágyi Zsolt, a Debreceni Egyetem oktatója kiemelte, hogy az 1920-as éveket a kortársak egyfajta átmeneti időszaknak tekintették, Weis úgy vélte, hogy a politika feladata ebben a helyzetben a jövő felvázolása. „A mai magyar társadalom” – amelyre Szilágyi Zsolt

figyelmét egykori tanára, Tímár Lajos hívta fel – nem akart mindent a trianoni traumából megmagyarázni, hanem a Trianon utáni változásokra koncentrált, a jelent kívánta megragadni. A kötet végén a magyar szellemiséget emeli ki, a magyarságot jellemző szalmalelkűségen és patópálaramságon, a változásoktól való elzárkózáson Weis szerint a fiatalságnak kell változtatnia. Szilágyi Zsolt kijelentette, hogy „A mai magyar társadalom” első négy fejezetének megállapításait jórészt saját kutatási eredményei is alátámasztják. Weis István a tanyák kérdéskörét – áldás vagy csapás? – a szépirodalom oldaláról közelítette meg, a betyárromantika helyett azonban kritikai észrevételeket és konkrét javaslatokat – külön kell választani a városmagot és a tanyákat stb. – tett. Weis István felhívta a figyelmet a falvak közötti kapcsolatok fontosságára, vizsgálatának szükségességére a hagyományosan tanulmányozott város – falu reláció mellett. A közigazgatás átszervezésénél fontosnak tartotta a rendezetlen állapotok felszámolását, a földrajzi és gazdasági szempontok figyelembe vételét. Művének 1942. évi kiadásában a gazdasági, társadalmi problémák egy részét a földrajzi determinizmussal, illetve POSSZIBILITÁSSAL hozta összefüggésbe.

Petrás Éva „A mai magyar társadalom” 2013. évi kiadásának szerkesztője és Weis István 1945 utáni életútjának feltárója elmondta, hogy Weis István életében 1945 egyfajta filmszakadást jelentett, amely után pusztán egy-egy képkockát lehet előhívni. Weis István, dacára a Horthy-rendszert bíráló, kritikus hangvételű műveinek – az Magyar Kommunista Párt tisztogatásának egyik áldozata volt, akit két ízben internáltak (öt internálótáborban fordult meg). 1945-ig a Pécsi Egyetem Jogi Karán tanított, majd – a hivatalos indoklás szerint a nyilas uralom idején tanúsított politikai magatartása miatt – népbíróság elé állították. A népbíróság felmentő ítélete után internálták. Szabadulását követően a Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Pártot segítette közigazgatási tanácsaival Kiss Ferenc közvetítésével. Kiss Ferencet a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselői elleni per egyik mellékszálának tekinthető perben azzal vádolták, hogy információkat akart Ausztria nyugati megszállási zónájába juttatni, így Weis Istvánt is „embercsempésésért”, illetve híradásért internálták. Az internálótáborok feloszlata után előzetes őrizetbe vették, végül koncepciók perben elítélték, később pedig rendőri felügyelet alá helyezték.

Tímár Lajos hozzászólásában megállapította, hogy a közigazgatás tudomány érdemei a hazai történetírásban nincsenek kellően elismerve. Weis István kritikai hangnemében Máraival rokon. Felvetette, milyen mértékű kritikát bírt el a Horthy-rendszer, ha Weis István éles bírálati és köztisztviselői hivatása ellenére szabadon publikálhatott, hasonlóan Kerék Mihályhoz, aki a falusi szegénységről is írt. Gyáni Gábor válaszában kifejtette, hogy Weis István karrierjét nem befolyásolta a kritikai hangvételű munkássága, sőt magas hivatali rangot ért el. Mészáros József hozzászólásában rákérdezett, milyen volt a viszony, a szellemi összefüggés a kor gondolkodói, szakemberi között? Gyáni Gábor e kérdésre válaszolva elmondta, hogy hamarosan megjelenik Huszár Tibor tollából egy társadalomtörténet, amelyben erre a kérdésre is választ kaphatunk. A kiadás előtt álló könyv egyébként külön fejezetet szentel Weis Istvánnak. Weis István egyik unokaöccse elmondta, hogy nagybátyja írt egy önéletrajzot, ami kiegészíthetné a kutatók eredményeit. Takács Tibor hozzászólásában felvetette „A mai magyar társadalom” a magyar néplélekről szóló fejezetét a többtől elütőnek, gyengébbnek találta, a magyar társadalom ugyanis sokkal tagoltabb, strukturáltabb volt annál, hogy néhány általános jelzővel lehessen jellemezni. Szilágyi Zsolt válaszában rámutatott, hogy a gazdaságról szóló fejezetnél merült fel benne ugyanez, ellentmondásosnak tartja, hogy Weis István felvetette a regionális szemléletet, de az összegzésben már Trianon szerepét hangsúlyozta. Gyáni Gábor ezt másképpen látta. A mű abban az időszakban született, amikor megrendült a magyar nemzeti tudat, a nemzet lelki állapotának jellemzése tehát igenis hozzátartozott a társadalom helyzetéhez. Az 1942-es kiadásban egyébként a fejezetet a szerző megduplázta és a kritikus részek hosszabbak. Weis István – Németh Lászlóhoz hasonlóan – a minőség megszállottja volt, részben ebből fakadt erős kritikai attitűdje. Petrás Éva

hozzászólásában kiemelte, hogy szerkezetileg „A mai magyar társadalom” objektív és szubjektív fejezetekre tagolható, a magyar néplélekről szóló fejezett az utóbbiak közül való. Müller Rolf hozzászólásában rámutatott, hogy Weis István a visszacsatolások idején „a terepen volt”, tehát közvetlen tapasztalatokkal bírt a folyamatokról.

A műhelybeszélgetés Ö. Kovács József záróbeszédével ért véget, amelyben megköszönte az előadásokat és a hozzászólásokat.